

Оксана Поясик,
Ольга Максимович

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

У статті описуються основні поняття професійної компетентності з точки зору видатних науковців. Розкривається суть формування професійної компетентності в умовах вищого навчального закладу, вимоги до професіоналізму майбутніх вихователів.

Ключові слова: професійна компетентність, професійно-педагогічна компетентність, професійне самовдосконалення.

В статті описуються основні поняття професійної компетентності з точки зору видатних науковців. Розкривається суть формування професійної компетентності в умовах вищого навчального закладу, вимоги до професіоналізму майбутніх вихователів.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, профессионально педагогическая компетентность, профессиональное самоусовершенствование.

In the article the main concepts of professional competence from the point of view of famous scientists are described there. The essence of forming of professional competence in the conditions of higher educational establishment, requirements to the professionalism of future teachers.

Key words: professional competence, professional-pedagogical competence, professional self-perfection.

Постановка проблеми. Швидко входження України в європейський та світовий простір характеризується запозиченням світових та європейських стандартів. Виразною ознакою розвитку національної системи освіти є розбудова її на компетентнісно орієнтованій основі. Це зумовлено, передусім, інформаційним розвитком суспільства, коли важливим стає не просте накопичення знань та предметних умінь і навичок, а формування вміння вчитися, оволодівати навичками пошуку інформації, здатність до самонавчання упродовж життя, що є визначальною сферою професійної діяльності людини.

Науковці вважають, що набуття молодою людиною знань, умінь і навичок спрямоване на вдосконалення компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку, формуванню здатності швидко реагувати на запити часу. Таким чином процес підготовки компетентного фахівця, здатного розвивати професійні риси, працювати нестандартно, творчо, відповідально ставитися до своїх професійних обов'язків є однією з головних проблем професійної підготовки. Система підготовки кадрів повинна враховувати ті умови, в яких буде жити і працювати майбутній фахівець [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх спеціалістів розкривають у дослідженнях провідні науковці НАПН України: В. Аніщенко, І. Бех, І. Єрмаков, Я. Кодлюк, В. Кремень, О. Пометун, І. Родигіна, Н. Ничкало, С. Ніколаєнко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська та інші вчені. Характеристику компетентнісного підходу знаходимо в дослідженнях учених Росії, зокрема: М. Авдєєвої, Е. Бондаревської, В. Введенського, А. Вербицького, Г. Дмитрієва, І. Зимньої, В. Краєвського, В. Ландшеєр, К. Митрофанова, А. Петрова, О. Соколової, А. Хуторського та інших учених. Провідні дослідники вітчизняної професійної початкової освіти (В. Бондар, Н. Бібік, О. Біда, Т. Байбара, М. Вашуленко, П. Гусак, Л. Коваль, О. Комар, Н. Кічук, С. Мартиненко, О. Савченко,

Г. Тарасенко, Л. Хомич, Л. Хоружа, І. Шапошникова та інші вчені) визначають такі сутнісні характеристики професійної компетентності вчителя початкових класів, як поглиблене знання предмета, постійне оновлення знань для успішного вирішення професійних завдань, наявність змістового, процесуального й особистісного компонентів.

Метою написання статті є аналіз сутності компетентності й компетенції та окреслення змісту професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів у контексті компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід, як і будь-який інший в освіті, є певною позицією, точкою зору, яка зумовлює дослідження, проектування, організацію певного явища, процесу. Компетентнісний підхід варто розглядати як методологічну основу забезпечення цілей, змісту і якості вищої освіти. На офіційному рівні вважають, що «компетентність – це загальна здатність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню [4, с. 3]». Зазначимо, що компетентності не можна зводити тільки до знань, умінь, навичок, оскільки значна роль у їх застосуванні належить обставинам. Компетентність можна розглядати як можливість установалення зв'язку між знаннями й ситуацією або, у більш широкому розумінні, як здатність знайти, виявити процедуру (знання і дію), яка підходить для вирішення проблеми. Бути компетентним – означає вміти мобілізувати в певній ситуації отримані знання і досвід [6].

Деякі зарубіжні дослідники (Р. Хайгерті, А. Мейхью та ін.) розглядають будь-якого професіонала як носія шести типів професійних компетенцій, що сукупно становлять ядро (інваріант) професійної кваліфікації. До них відносять технічну компетенцію; комунікативну компетенцію; контекстуальну компетенцію (володіння соціальним контекстом, у якому існує професія); адаптивну компетенцію (здатність передбачати й перетворювати зміни в професії, пристосовуватися до професійних контекстів, що змінюються); концептуальну компетенцію; інтегративну компетенцію (уміння мислити в логіці професії, розставляти пріоритети і вирішувати проблеми у відповідному професійному стилі тощо) [1, с. 30].

Дослідження питань упровадження компетентнісного підходу в українській освіті систематизовано у працях О. Пометун. Вони охоплюють як загальні питання компетентнісного підходу щодо формування ієрархії компетентностей (ключових, галузевих, предметних), так і детальну розробку цих питань для освітніх галузей [7]. Поняття «ключові компетентності» виступає в цьому контексті як «вузлове» поняття, оскільки компетентність має інтегрований характер, а саме: об'єднує професійні знання, інтелектуальні навички, уміння й способи діяльності.

На думку А. Хуторського, компетентність – набуття людиною відповідної компетенції (або компетенцій), що базується на особистісному ставленні людини до цієї компетенції та до предмета діяльності, а компетенції – це сукупність взаємопов'язаних особистісних характеристик (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які стосуються певного кола предметів та процесів, необхідні для якісної продуктивної діяльності щодо цих предметів чи процесів [9]. Професор І. Зимня вважає, що компетентність завжди є проявом компетенції, тобто компетенції, як певного внутрішнього, потенційного, прихованого психологічного новоутворення (знання, уявлення, програми чи алгоритму дій, системи цінностей і відношень), що виявляються в компетентностях людини як актуальних, діяльних проявах [2, с. 6].

Отже, під компетентністю педагоги розуміють спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (від ситуації), проблеми, що характерні для певної сфери діяльності. Управління власною діяльністю веде до підвищення або модифікації рівня компетентності людини [5, с. 88].

Компетентність визначає рівень професіоналізму особистості, а її досягнення відбуваються через здобуття нею необхідних компетенцій, що є метою професійної підготовки фахівців. Компетентність визначаємо як володіння відповідними компетенціями, сукупність взаємозалежних якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності), необхідних для якісної продуктивної діяльності.

У науковій літературі розглядають різні варіанти класифікацій видів педагогічної компетентності, що виявляють її структурність, багатогранність, відображають зв'язок із різними галузями науки. Сучасні дослідники визначають такі види компетентностей: онкурентноздатного; професійно-правову; соціальну; психологічну; комунікативну; конфліктологічну тощо. Вони пов'язані з вимогами до знань та особливостями професійної діяльності.

На нашу думку, професійна компетентність учителя – це сукупність його особистісних якостей, загальної культури й кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких у педагогічній діяльності дає оптимальний результат. Важливими є особистісні якості вчителя, його загальна культура, управлінські й організаторські можливості, а вже потім – кваліфікаційна компетентність, що передбачає знання, уміння, навички з отриманої спеціальності.

Професійна компетентність – це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності та критичність мислення. Професійна компетентність учителя обумовлює його педагогічну майстерність.

Основними структурними елементами професійної компетентності є теоретичні педагогічні знання (передбачають зміст психолого-педагогічних знань, визначених навчальними програмами), практичні вміння, особистісні якості педагога.

Значущість професійної компетентності для педагогічної діяльності зумовлюється її функціями, а саме: педагогічного самовизначення; онкурентнозда; самонавчання й самовдосконалення; самореалізації; онкурентноздатно й онкурентноздатно. Урахування цих функцій у процесі формування професійної компетентності забезпечить успішне вирішення мети й завдань професійної підготовки майбутніх фахівців.

Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи в контексті компетентнісного підходу має опиратися на такі принципи:

1. *Принцип гуманізму* – створення умов для формування кращих якостей і здібностей студента; гуманізація стосунків між викладачами й вихованцями, повага до особистості майбутнього спеціаліста, розуміння його запитів, інтересів, гідності; виховання гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої, милосердної.

2. *Принцип демократизації* – усунення авторитарного стилю у спілкуванні. Сприйняття особистості майбутнього вчителя як вищої соціальної цінності, визначення його права на свободу, розвиток педагогічних здібностей.

3. *Принцип компетентності* – створення умов для розвитку необхідних структурних елементів педагогічної компетентності випускника.

4. *Принцип педагогічної творчості* – створення умов для розвитку індивідуально-особистісної творчості.

5. *Принцип проблемності* передбачає орієнтацію майбутнього фахівця на вирішення реальних педагогічних проблем.

6. *Принцип реалізму* передбачає орієнтованість випускника педагогічного закладу на досягнення реальних педагогічних цілей, оволодіння необхідними для цього засобами й методами.

7. *Принцип педагогічного саморозвитку* передбачає орієнтацію випускника на створення умов для стабільного задоволення власних духовних і педагогічних потреб у саморозвитку й самореалізації. Професійна підготовка майбутніх учителів буде ефективною, якщо вона здійснюється в комплексі зазначених підходів і принципів, має цілісний характер.

8. *Принцип орієнтації на особистість* – вибір змісту методів, форм навчання спирається на природну схильність студентів до пізнання, цілеспрямовано актуалізує їхні духовні потреби та інтереси, сприяє духовній самореалізації.

9. *Принцип технологічної єдності процесу навчання*, використання нових технологій навчання.

10. *Принцип діалогізації навчання* – відмова від монологізму як соціально орієнтованого

спілкування – діалогу; розвиток у студентів уміння бачити сильні й слабкі аспекти співрозмовника, критично ставитися до отриманої інформації, розрізняти упереджену й неупереджену інформацію, виявляти розбіжності в позиціях учасників діалогу та розуміти позицію співрозмовника.

Метою професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи є забезпечення його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Основними завданнями формування професійної компетентності майбутнього фахівця початкової освіти є:

- створити умови для становлення професійної культури майбутнього спеціаліста;
- активізувати формування ключових компетенцій майбутнього вчителя початкової школи;
- забезпечити оволодіння технологіями самоорганізації та онкурентноздатно;
- формувати професійну мобільність студентів;
- організувати методичну, дидактичну підтримку студентів;
- формувати соціальну активність на основі особистісних якостей та соціальних умінь особистості.

Ефективність процесу професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи в контексті компетентнісного підходу в системі ступеневої підготовки залежатиме від повноти реалізації всіх його складових. Конкретними шляхами можуть бути:

- корегування й узгодження змісту освіти, навчальних планів та програм навчальної підготовки спеціалістів, методичних посібників, підручників, методичних матеріалів, розробка дослідницьких програм;

- проведення науково-теоретичних конференцій та семінарів, практично-методичних нарад з актуальних проблем формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів;

- створення на базі кращих освітянських закладів експериментальних центрів, лабораторій для опрацювання виховних інновацій, розповсюдження передового досвіду педагогічних працівників;

- розробка й упровадження нових курсів, що сприятимуть формуванню професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів початкової школи;

- розробка й упровадження нових методик навчання та виховання з метою формування онкурентноздатного працівника освітньої галузі;

- використання засобів масової інформації з метою висвітлення кращого педагогічного досвіду;

- вивчення світового педагогічного досвіду, адаптація кращих прикладів формування професійної компетентності;

- налагодження контактів з міжнародними організаціями, проведення спільних міжнародних заходів та проектів;

- ефективно застосування інноваційних освітніх технологій тощо.

Технологічна підготовка майбутніх учителів початкових класів у світлі гуманістичної парадигми полягає у формуванні гуманістичної спрямованості педагогічної діяльності – єдність мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, в основі якої – ставлення до людини як найвищої цінності. Гуманістичну спрямованість майбутнього вчителя початкових класів визначаємо як професійну властивість, що є основою прояву поваги до інших, відповідальності, турботи, творення добра. Безперечно, гуманістичну спрямованість зумовлюють моральні потреби, які виявляються у прагненні людини надавати допомогу іншим, співпереживати, піклуватися про певний психологічний клімат у колективі тощо. Відмітимо, що в основі гуманістичної спрямованості вчителя початкових класів має бути потреба в гуманній діяльності [3, с.127].

Важливо зазначити, що гуманізація педагогічної діяльності може бути реалізована тільки за певних психолого-педагогічних умов (за А.В. Сущенком) [8], як-от:

- створення вчителем ситуацій успіху, зміна негативних емоцій приємними, розширення емоційних вражень;

- безоцінне прийняття вчителем кожної дитини, підхід до учня з оптимістичних позицій;
- урахування особистісних цілей та інтересів дитини;
- наповнення шкільних предметів олюдненим змістом;
- забезпечення полегшення в осмисленні навчального матеріалу, організація спільної діяльності вчителя і учнів на засадах партнерства;
- застосування інтерактивних методів і форм навчання, де оволодіння знаннями здійснюється в процесі спільного з учителем пошуку істини, зіткнення думок, поглядів, позицій, різноманітних можливих розв'язань пізнавально-моральних завдань;
- розвиток самоконтролю й самооцінки учнів, збагачення їх творчого та духовного потенціалу;
- розкриття внутрішніх мотивів самовдосконалення, озброєння учнів засобами організації повноцінного життя, збагачення духовного змісту на кожному віковому етапі.

Отже, професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів буде успішно реалізована за таких психолого-педагогічних умов: забезпечення студентам статусу суб'єкта навчальної діяльності; встановлення суб'єкт-суб'єктної гуманної взаємодії в системі «викладач-студент», «студент-учень»; стимулювання розвитку гуманістично-етичних установок та саногенного (оздоровчого) мислення студентів.

Висновки. Таким чином, результатом професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів є, передусім, формування вчителя гуманістичної орієнтації; учителя, який здатний брати відповідальність за долю дитини, її життя, духовний і психологічний комфорт, за її захист; учителя, який спрямовує свою педагогічну діяльність на організацію гуманного педагогічного процесу в початковій школі; учителя-гуманіста, який має адекватні цінності, гнучке професійне мислення, розвинуту професійну гуманну спрямованість.

Звичайно, у статті розкрито лише окремі аспекти проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів у контексті компетентнісного підходу, оскільки це питання багатогранне. На наступному етапі дослідження плануємо визначити практичні результати запропонованих нами шляхів вищевказаної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобиенко О. М. Ключевые компетенции личности как образовательный результат системы профессионального образования : дис... канд. пед. наук: / Казанский гос. технол. университет / О.М. Бобиенко. – Казань, 2005. – 186 с.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / Ирина Алексеевна Зимняя // Серия : Труды методологического семинара «Россия в Болонском процессе : проблемы, задачи, перспективы» : [учебное издание]. – М., 2004. – 20 с.
3. Крамаренко А.М. Гуманістична спрямованість діяльності майбутніх учителів початкових класів /А.М.Крамаренко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. праць / ред. кол. Сущенко Т.І. та ін. – Київ-Запоріжжя, 2003. – Вип. 28. – С.125-129.
4. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної освіти // Директор школи. – 2000. – №39-40.
5. Максимович О. Компетентнісний підхід при підготовці майбутніх учителів до професійної діяльності /Ольга Максимович //Вісник Прикарпатського університету : Педагогіка. – 2011. – Вип. XL. – Частина 2. – С. 87-89.
7. Максимович О. Формування професійної компетентності у майбутніх учителів як провідне завдання сучасної освітньої політики / Ольга Максимович // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць : Педагогіка та психологія. – Чернівці, 2010. – Вип. 517. – С. 67-74.
8. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. – 2005. – №1. – С. 65-69.
9. Сущенко А.В. Гуманізація педагогічної діяльності як інноваційний процес / ред. кол.

Сущенко Т.І. та ін. // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. праць. – Київ-Запоріжжя, 2003. – Вип. 29. – С. 32-39.

10. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты : доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО 23 апреля 2002 /А.В.Хуторской // Центр «Эйдос» – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eidos.ru/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Поясик Оксана Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки і психології Коломийського інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Максимович Ольга Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Надійшла до редакції 11.12.2012 р.